

Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 6. prosinca 2014.

Preispitivanje “egalitarnog sindroma” Josipa Županova

DANIJELA DOLENEC¹

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Teza Josipa Županova o egalitarnom sindromu kao prepreci razvoju vrlo je utjecajna u hrvatskim društvenim znanostima. Rad analizira teorijska i empirijska uporišta njegovih radova o radikalnom egalitarizmu s kraja 1960-ih godina. Tri su temeljna teksta u kojima je Županov razvio teoriju o egalitarizmu kao prepreci razvoju: “Proizvođač i riziko” (1967.), “Ekonomске aspiracije i društvena norma egalitarnosti”, koji je objavio s Darinkom Tadić (1969.), te “Egalitarizam i industrijalizam” (1969.), koje je u svojim kasnijim radovima prenosio. Analiza ukazuje na slabosti empirijskih uporišta i teorijskih postupaka na kojima se temelji njegova teza o radikalnom egalitarizmu. Drugo, kontekstualizacija njegova rada u kasne šezdesete godine propituje tezu o njegovu radu kao kritičkoj praksi unutar tog režima, odnosno pokazuje kako su Županovljeve teze o *homo oeconomicusu* predstavljale dio liberalne reformske struje koja je zagovarala daljnje širenje tržišnih odnosa. Treće, osporava se teza o modernizaciji u Jugoslaviji kao “devijantnoj” naspram pretpostavke da sva društva konvergiraju prema kapitalističkom modelu razvoja. Nasuprot tome, uvodi se pristup višestrukih moderniteta prema kojem modernizacija nije linearna putanja prema hegemonijskom modelu, nego otvoren proces koji nužno poprima povijesno specifične oblike.

Gljučne riječi: egalitarizam, Josip Županov, društvene vrijednosti, liberalizam, modernizacija

Za razliku od mnogih znanstvenika kojima su rane 1990-e bile neugodno razdoblje u kojem su njihovi znanstveni radovi preko noći postajali ideološki neprikladni i zastarjeli, Josip Županov te je godine ne samo prošao neokrznut nego je zapravo

¹ Zahvaljujem Mirjani Kasapović, Nenadu Zakošek, Karin Doolan, Mislavu Žitku i Mladenu Do-mazetu na čitanju i komentarima ranijih verzija teksta. Eventualne greške i zablude su, naravno, moje.

doživio značajnu afirmaciju i recepciju svojih ideja. Neke njegove teze imale su dalekosežan utjecaj u hrvatskom akademskom krugu, ali i široj javnosti; od teze o prešutnom savezu nomenklature i radništva kojim je prodana sloboda za sigurnost, preko teze o egalitarizmu kao dominantnoj vrijednosti koja ugrožava razvoj, do kasnijih radova o političkom kapitalizmu i moralnoj bombi privatizacije. Drugim riječima, Županov se bavio iznimno relevantnim temama za jugoslavensko (i hrvatsko) društvo. Osim toga, bio je dobro upoznat i sa suvremenom zapadnom literaturom i s radovima svojih kolega, a aktivno je pratio i publicistiku te medijske rasprave. U razvoju svojih teza pokazao je zavidnu multidisciplinarnost, posuđujući teze iz antropologije, etnologije, ekonomije i drugih disciplina. Bez obzira na to što u radu ukazujem na dalekosežne empirijske i teorijske slabosti njegova rada, neosporno je da je "hvatao bilo" svoga vremena, što je odlika vrsnih sociologa.

Na početku valja ukazati na vrijednost preispitivanja teorije o egalitarnom sindromu Josipa Županova te zatim jasno definirati ciljeve i predmet analize. Radi se o tezi koja svoju genezu ima u šezdesetim godinama socijalističke Jugoslavije, a koju je Županov zagovarao do kraja svoje znanstvene karijere. Riječ je o "najutjecajnijem analitičkom konceptu u domaćoj sociologiji" (Katunarić, 2011) koji je "najviše utjecao na razvoj sociologije u Hrvatskoj" (Sekulić, 2012) i postao trajni izvor hipoteza o radikalnom egalitarizmu kao prepreci razvoju koje se u hrvatskoj sociologiji u pravilu prenose bez empirijskog i teorijskog propitivanja ili raščlambe (v. Rogić, 1992, 2003; Puljiz, 1996; Štulhofer, 1997, 2000; Lažnjak, 1998; Zrinščak, 2002; Črpić i Strika, 2004; Baloban, 2005; Tomić-Koludrović i Petrić, 2007; Šram, 2008; Relja, Galić i Despotović, 2009; Burić, 2010; Črpić, 2011; Katunarić, 2011 i dr.). Jedina iznimka koju sam u tom smislu pronašla jest izlaganje Nenada Fanuka (2005: 130) na okruglom stolu održanom u čast Josipu Županovu nakon njegove smrti, koji raspravlja o tome je li Županovljeva teza o egalitarnom sindromu "impresionistička" i "na razini boljeg žurnalizma". Županovljeve su teze zastupljene i u drugim društvenim znanostima, primjerice u politologiji, kako u Hrvatskoj (npr. Cipek, 2000; Jović, 2003; Maldini, 2006) tako i izvan nje, posebno u državama nastalim raspadom Jugoslavije (npr. Vehovar, 2009; Schierup, 2004; Mojić, 2008).² Nadalje, devedesetih godina egalitarizam je kao odrednica jugoslavenskog sustava u "ekonomskoj znanosti općenito prihvaćena kao glavni razlog gospodarske neefikasnosti" (Matković, 2003: 176), posebno među ekonomskim neoliberalima (Katunarić, 2004).

Osim toga, njegove su teze imale značajnu recepciju izvan akademskog polja, tako da se primjerice inačice argumenta o egalitarnom sindromu i danas često pojavljuju u javnim raspravama o "antipoduzetničkoj klimi" u Hrvatskoj. Velimir Srića

² Ako bismo u analizu recepcije Županovljeva rada uvrstili i njegove druge koncepte, poput redistributivne etike, klasnog kompromisa, moralne bombe privatizacije ili političkog kapitalizma, broj citiranih radova u području politologije višestruko bi se povećao.

u jednoj od svojih kolumni (2002)³ napisao je kako je egalitarni sindrom, odnosno težnja egalitarnoj raspodjeli neovisno o individualnim sposobnostima, “jedan od najrazornijih elemenata postsocijalističke kulture” koji ugrožava budućnost Hrvatske. Budući da je riječ o netipično utjecajnim tezama, važno je proučiti teorijske postavke i empirijska istraživanja Josipa Županova o egalitarnom sindromu u Hrvatskoj. Osim toga, o radu Josipa Županova postoji stav prema kojem je njegova kritika egalitarizma u Jugoslaviji bila antirežimska. Tako na primjer Fanuko ocjenjuje Županovljevu kritiku jugoslavenskog društva heretičkom (2005). Isto tako, Petković (2010) smatra da su Županovljeve teze u 1960-ima predstavljale “potencijalno opasnu kritiku režima”. U ovom radu pratim razvoj navedene teorije kroz analizu Županovljevih radova iz 1960-ih, pri čemu imam tri cilja. Prvo, preispitivanjem teorijskih i empirijskih uporišta Županovljeva rada želim ukazati na slabosti njegovih teza o egalitarizmu, čime pripremam temelje za teorijsku rehabilitaciju egalitarizma kao vrijednosne orijentacije koja predstavlja osnovu ljudske emancipacije i materijalne održivosti ljudskog društva. Drugo, želim preispitati tezu o Županovljevu radu kao kritičkom i ukazati kako njegove liberalne teze odražavaju politički kontekst u kojem se otvoreno zagovaralo širenje tržišnih odnosa. Treće, želim preispitati tezu o modernizaciji u Jugoslaviji kao “devijantnoj”, koju u jednom obliku uvodi Županov, a koja se zatim u domaćoj sociologiji pojavljuje u raznolikim varijantama sve do danas.

Nakon što sam ukazala na vrijednost preispitivanja teze o egalitarnom sindromu Josipa Županova i formulirala istraživačke ciljeve, ostaje mi poblize definirati predmet analize. Josip Županov objavljivao je radove u području industrijske sociologije i socijalne psihologije od kraja 1960-ih do 2002. godine u časopisima *Sociologija*, *Revija za socijalnu politiku*, *Ekonomika*, *Pogledi*, *Kulturni radnik*, *Naše teme*, *Erasmus*, *Politička misao* i drugdje. Prema nekim kroničarima, objavio je više od tri stotine stručnih i znanstvenih radova (Lalić, 2005), a najznačajniji radovi sabrani su mu u nekoliko zborničkih izdanja: *Samoupravljanje i društvena moć* (prvo izdanje 1969., drugo izdanje 1985.), *Sociologija i samoupravljanje* (prvo izdanje 1977., drugo izdanje 1987.), *Marginalije o društvenoj krizi* (1983.), *Poslije potopa* (1995.) te *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma* (2002.). Iako je bio i važan analitičar hrvatske tranzicije devedesetih, hrvatsku je sociologiju zadužio prvenstveno svojim radovima na temu egalitarnog sindroma kao dominantne društvene vrijednosti.

U recentnom broju časopisa *Politička misao* (2011) objavljen je Županovljev tekst “Hrvatsko društvo danas – kontinuitet i promjena”.⁴ Urednici navode da je Županovljev rad nezaobilazan “radi istraživačkog i kritičkog uvida u karakter hrvat-

³ Kolumna je dostupna na mrežnoj stranici <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20020523/kolumne03.asp>.

⁴ Josip Županov preminuo je 2004. Ovaj je tekst prenesen iz njegove knjige *Poslije potopa* (1995).

skoga socijalističkog društva" (2011: 9). Budući da se radi o najrecentnijoj publikaciji teze o egalitarnom sindromu, čini se zgodnim tim tekstom započeti analizu. U analizi dominantnih vrijednosti hrvatskog društva Županov kao glavni problem izdvaja radikalni egalitarizam; "filozofiju" koja "ujednačava ljude prema dolje" (2011: 149), uravnilovku koja je prenesena iz tradicionalnog društva u socijalističku Jugoslaviju te iz Jugoslavije u suvremenu Hrvatsku. Prema njegovu mišljenju, ta je vrijednost funkcionalna u uvjetima apsolutne deprivacije, kada pojedinac ne može individualnim djelovanjem pomoću "kompetitivnog ekonomskog mehanizma" izaći iz bijede (2011: 157). No, radikalni je egalitarizam disfunkcionalna vrijednost za razvoj tržišne ekonomije, te u tom smislu predstavlja prepreku modernizaciji hrvatskog društva (2011: 161). Nadalje, radikalni egalitarizam čini centralnu os oko koje je grupiran niz kolektivnih stavova: perspektiva ograničenog dobra (engl. *zero-sum game*), norma egalitarne raspodjele plaća, redistributivna etika, antipoduzetnički stav, opsesija o privatniku, intelektualna uravnilovka, antiprofesionalizam i antiintelektualizam. Termin "egalitarni sindrom" upućuje na to da je Županov smatrao kako se navedene odrednice pojavljuju zajedno, kao kombinacija vrijednosti koje određuju hrvatsko društvo. Osim toga, intrigantno je ukazivanje na sindrom, svojevrsno postavljanje dijagnoze tom istom društvu, odnosno psihologiziranje društvene dinamike. No, ovaj tekst ostavlja otvorenim ključna pitanja o teorijskim i empirijskim uporištima tih tvrdnji. Da bismo pronašli neke odgovore na ta pitanja, potrebno je analizirati Županovljeve rane radove.

Tri teksta na kojima se temelji teza o radikalnom egalitarizmu objavljena su u periodu od 1967. do 1969. godine. Prvi je tekst "Proizvođač i riziko", koji je prvi put objavljen u časopisu *Ekonomist* 1967. te zatim u knjizi *Samoupravljanje i društvena moć* 1969. godine, gdje čini dio poglavlja naslovljenog "Proizvođači kao 'kolektivni poduzetnici'". Drugi je tekst "Ekonomске aspiracije i društvena norma egalitarnosti" (1969) koji je Županov objavio s Darinkom Tadić u časopisu *Sociologija* i, iste godine, u svojoj knjizi *Samoupravljanje i društvena moć* (1969a). Treći tekst, "Egalitarizam i industrijalizam", najprije je objavljen u časopisu *Naše teme* (1969), zatim u časopisu *Sociologija* (1970), nakon čega je pretiskan u više zborničkih izdanja (1976, 1987) te se u skraćenom obliku pojavljuje u različitim verzijama naslova "Dominantne vrijednosti hrvatskog društva" (1993, 1995, 2011).

Prvi spomenuti tekst jasno smješta ishodišta njegova bavljenja ovom temom u analize samoupravne organizacije. U zbirci *Samoupravljanje i društvena moć* (1969) Županov se eksplicitno pozicionira u tom polju i zagovara razvoj empirijske sociologije organizacije, sa specifičnim fokusom na analizi samoupravnih radnih organizacija. Drugi tekst, koji je napisao s Darinkom Tadić, ključan je za razumijevanje teorijskih premisa na temelju kojih Županov razvija tezu o nekompatibilnosti egalitarizma i tržišne ekonomije, te predstavlja empirijsku osnovu njegovih tvrdnji. Naime, u tom su tekstu izloženi nalazi istraživanja na kojima Županov razvija svo-

ju tezu o egalitarizmu sljedećih tridesetak godina. Posljednji je pak tekst ključan za obrazloženje teorijskih osnova za tvrdnje o egalitarnom sindromu kao sklopu vrijednosti koje određuju jugoslavensko društvo i njegovoj nekompatibilnosti s industrijalizacijom.

Povijesna kontekstualizacija teza o egalitarizmu

Dok se nama danas može činiti kako su naglasci na važnosti poduzetništva novotarija preuzeta iz dokumenta Europske komisije, Županov u spomenutom tekstu iz 1967. raspravlja o radničkom samoupravljanju kao obliku kolektivnog poduzetništva,⁵ pozivajući proizvođače da preuzmu poduzetnički etos i stavove, što bi bio “sasvim novi oblik ponašanja koji nema nikakva oslonca u ranijem radnikovu socijalnom iskustvu niti pak u implicitnoj kulturi našeg društva” (1969a: 14). Radnici ili dolaze sa sela ili su prije bili najamni radnici, a oba iskustva vezana su uz tradicionalna društva, odnosno uz vrijednost egalitarizma shvaćenu kao izjednačavanje ekonomskog položaja i dohotka. Nasuprot tome, poduzetništvo pretpostavlja jednakost šansi na tržištu, “jednake šanse za nejednake proizvođače” i, prije svega, preuzimanje rizika za ostvarivanje dobiti, prihvaćanje “pravila igre tržne ekonomije sa svim njenim konzekvencama” (1969a: 16). Budući da radnik drugačije percipira svoju funkciju nego što se od njega po definiciji očekuje, Županov kaže da je u Jugoslaviji nastao raskorak između zamišljenog i stvarnog funkcioniranja sistema samoupravljanja. Analitičari samoupravljanja u Jugoslaviji često su tematizirali taj raskorak, oslanjajući se na Mertonovu distinkciju između stvarnih društvenih tokova i ideološkog projekta (Fanuko, 2005). Kako navodi Fanuko, tzv. anomijska hipoteza, odnosno ukazivanje na jaz između ideala i stvarnosti bila je “opća kognitivna matrica naše industrijske sociologije u socijalizmu” (2005: 134).

Osim toga, “anomijska hipoteza” odigrala je ulogu i u legitimaciji sociologije kao znanosti (Fanuko, 2005). Od 1945. sociologija je bila zabranjena na sveučilištima i institutima diljem Istočnog bloka jer je smatrana “buržoaskom naukom”, ideologijom građanskog društva.⁶ Inicijalno je razdoblje socijalizma bilo karakterizirano tzv. dogmatskim apriorizmom: ako se smatralo da postoje objektivni zakoni društvenog razvoja, onda je istraživanje onoga što je već isplanirano bilo nepotrebno i zapravo subverzivno (Korać, 1962; Supek, 1966). Nasuprot tome, od druge polovice pedesetih i posebno u šezdesetim godinama sociologija u Jugoslaviji se obnavlja, iako u sjeni praksisovske filozofije, kao njena “mlada, nedorasla sestra” (Šporer, 2006). Rudi Supek je 1963. osnovao Odsjek za sociologiju na Filozofskom

⁵ Tezu o kolektivnom poduzetništvu razvijao je i Branko Horvat (1969).

⁶ U jednom svom eseju iz 1942. godine Krleža je opisuje kao “hotimičnu sljepoču na zbiljska društvena gibanja” (1963).

fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, prvi u Hrvatskoj.⁷ Period rehabilitacije sociologije, u kojem djeluje i Josip Županov, bio je vezan uz njenu empirijsku orijentaciju, važnost podataka i terenskih istraživanja (Supek, 1966; Sekulić, 2012). Osim odbacivanja dogmatizma, rehabilitacija sociologije bila je vezana uz napuštanje ideje o centralnom planiranju i razvoj samoupravljanja. Prema Supeku, suvremena industrijska psihologija i sociologija pokazale su da centralizirano upravljanje vodi do degradacije i zatupljivanja čovjeka. Empirijske društvene znanosti upućivale su na to da je u planiranju razvoja potrebno voditi računa o "bitnim osobinama društvene prirode čovjeka" (1966: 54). To je važno napomenuti jer Županovljeve teze polaze od pretpostavki o individualnoj motivaciji. Razvoj samoupravljanja zapravo je nametnuo potrebu teorijske elaboracije o ljudskoj prirodi, idejama slobode i osobne inicijative. Kao što pokazuje analiza u sljedećem odlomku, u tom je kontekstu Županov zastupao liberalno tumačenje osobnog interesa, dok je na primjer Supek zastupao humanističko viđenje ljudske slobode.

Ekonomsko-društveni kontekst 1969. godine Tadić i Županov opisuju kao napuštanje sustava temeljenog na administrativno-centralističkom upravljanju. Umjesto toga prihvaća se sustav samoupravne tržišne ekonomije, gdje glavni pokretač razvoja postaje osobni ekonomski interes. Ta "osnovna ćelija" (1969: 279) koja pokreće razvoj temelji se na osobnom dohotku radnika te na njegovim aspiracijama i produktivnosti. "Što je veći osobni dohodak, to će biti veće aspiracije radnika; što su veće aspiracije, to će biti veća produktivnost; a što je veća produktivnost, to će biti veći osobni dohodak" (1969: 280). Ukratko, autori izlažu premisu o *homo oeconomicusu* kao pokretačkoj snazi društva. Pri tome citiraju zapisnik 7. kongresa Saveza komunista Jugoslavije iz 1958., gdje stoji da "samo ako je taj interes neposrednih proizvođača probuđen i pretvoren u osnovni materijalni faktor ekonomskog napretka, mogu biti maksimalno uspješne i planske i regulativne mere koje zajednica kao celina svesno preuzima radi usmeravanja privrednog razvitka" (1958: 315). Županovljev suvremenik Rudi Supek (1966) citira isti zapisnik, no s drugačijim tumačenjem. Iako prepoznaje individualni interes proizvođača, on ga vidi prvenstveno kao nužan uvjet samostalnosti, inicijative i ljudskog stvaralaštva. Kako navodi, "dok kapitalističko društvo nužno polazi od pretpostavke da je ekonomski ili materijalni interes pojedinca sebičan (...), dotle socijalističko društvo polazi s gledišta da individualni interesi, iako mogu u određenim historijskim uvjetima djelovati sebično, u biti počivaju na društvenoj i kooperativnoj prirodi čovjeka" (1966: 58). Taj primjer različitog tumačenja uz istovremeno pozivanje na službeni dokument Partije dobro ilustrira praksu koju Tomić-Koludrović (1996, 2009) naziva "dopuštenom kritičnošću" unutar režima koji je dopuštao pluralnost

⁷ Povijesna kronologija discipline dostupna je na mrežnim stranicama Hrvatskog sociološkog društva: <http://www.hsd.hr/povijest.html>.

interpretacija – uz uvjet da se legitimiraju kao marksističke. Drugim riječima, dok kritika politike s deklarirano nemarksističke pozicije nije bila moguća (Sesardić, 1991), postojali su razni oblici kritike uokvireni unutar marksističke paradigme i formulirani kao neslaganje s određenim političkim rješenjima i programima. Istu stvar tvrdi i sam Županov (1995: 5-6) kada sebe opisuje kao dio intelektualne struje u Jugoslaviji koja se obrazovala na Zapadu, pratila američku literaturu i postupno odbacila “ezopovski jezik” kojim se trebalo pokloniti “socijalističko-samoupravnoj utopiji”, odnosno “progutati žabu” da bi se moglo iznijeti ideje koje izmiču službenoj ideologiji.

Tako je Županov progutavši žabu iznosio liberalne teze, koje su u njegovu radu uokvirene u teoriju samoupravnog socijalističkog društva. U predgovoru zbirki svojih tekstova napisanih u periodu 1969-1976. kaže kako u svojim radovima “polazi od klasične marksističke analize”, premda to izričito kaže samo na jednom mjestu (1987: 8). Krajem šezdesetih on nikako nije usamljen u zagovaranju širenja tržišnih odnosa. Kasne šezdesete period su velike ekonomske reforme započete 1965. godine, koja se smatra prijelomnom u razvoju društveno-ekonomskih odnosa u Jugoslaviji (Bilandžić, 1978: 397; Kuljić, 1981). U tom se razdoblju isticanje tržišnih zakona i drugih elemenata liberalne teorije javlja kao “osnovna ideja u brojnim teorijskim raspravama i političkim izlaganjima” (Mrkšić, 1981: 39). Dok kroz čitavo postojanje socijalističke Jugoslavije birokratizam predstavlja glavnog političkog protivnika, od šezdesetih se godina širenje tržišnih odnosa zagovara kao efikasno antibirokratsko sredstvo (Mrkšić, 1981). Drugim riječima, kraj šezdesetih, kao neposredni kontekst nastanka Županovljevih radova, bilo je vrlo dinamično razdoblje vezano uz rasprave o daljnjem razvoju Jugoslavije. Prema Bilandžiću, društvo se nalazilo na svojevrsnom raskršću, u “otvorenoj političkoj borbi” (str. 397), gdje su neki zagovarali etatizam, dok su drugi zagovarali liberalne ideje i širenje tržišnih odnosa. Županovljeve teze o pojedincu kao maksimizatoru vlastite koristi te poduzetniku koji nosi individualizirane rizike i nagrade tako predstavljaju dio liberalne reformske struje u Jugoslaviji šezdesetih, a ne heretične stavove, kako navode neki autori. To je između ostalog vidljivo i iz činjenice da se Županov u tekstovima o egalitarnom sindromu često poziva na novinske članke i rasprave, na što ću se vratiti kasnije.

U formulaciji kritike egalitarizma Županov se oslanjao na američke izvore. Snažan utjecaj američkih autora dijelom je vjerojatno vezan i uz njegov boravak na Sveučilištu Cornell 1960/1961. godine, kao Fordova stipendista. Sudeći po tome da je sebe u profesionalnom smislu definirao kao “američkog đaka” (Sekulić i Šporer, 2005), na njega je taj boravak imao snažan utjecaj. Županov je bio posebno inspiriran Lipsetovom raspravom o egalitarizmu američkog društva koji se temelji na nesputanoj aspiraciji i jednakim šansama pojedinaca (1964), što je kombinirao s uvidima funkcionalista i rabio kao idealni tip u odnosu na koji razvija kritiku jugoslavenskog društva. U sva tri rada koja analiziram oslanja se na funkcionalističku

teoriju društvene stratifikacije Kingsleya Davisa i Wilberta E. Moorea prema kojoj je društvena nejednakost potrebna za održanje ljudskih društva (1945) i neizbježna jer se temelji na urođenim razlikama u sposobnostima među ljudima (Katunarić, 2011). Radi se o bez sumnje najutjecajnijoj teoriji društvene stratifikacije u pedesetim i šezdesetim godinama u SAD-u, koju je Županov dobro poznao. Osim toga, marksističke interpretacije strukturalnog funkcionalizma bile su u to vrijeme dio sveučilišnog kurikulumu sociologije (Tomić-Koludrović, 2009).

Prema ključnoj hipotezi Tadić i Županova (1969), budući da je jugoslavensko društvo vrlo egalitarno, norma egalitarne raspodjele materijalnih dobara ograničava i stvarne osobne dohotke i aspiracije o dohotku, čime se smanjuje produktivnost. Prije nego što se pozabavimo empirijskim osnovama i implikacijama te teze, postavlja se pitanje kako znamo da je jugoslavensko društvo egalitarno – bilo vrijednosno, bilo po razini nejednakosti dohotka ili nekoj drugoj mjeri? Autori ne navode empirijske osnove za svoju tvrdnju; umjesto toga, u bilješci citiraju klasika američke političke sociologije Seymoura Martina Lipseta (1964) kako bi kontrastirali egalitarizam američkog društva s onim jugoslavenskog. Dok se u Americi ideja jednakosti odnosi na pojam jednakih mogućnosti, autori tvrde da u Jugoslaviji prevladava shvaćanje kako društvena jednakost “zahtijeva podjednakom raspodjelu materijalnih dobara” (Tadić i Županov, 1969: 280). Implikacije tih dviju koncepcija jednakosti bitno su različite, jer prva opravdava društvenu stratifikaciju, dok je druga uperena protiv nje. Za razliku od argumentacije u prvom tekstu, koja egalitarizam eksplicitno veže uz ostatke tradicionalnog društva u Jugoslaviji, u ovom tekstu nema jasnog ishodišta te teze, već se ona iznosi kao istinska tvrdnja o jugoslavenskom društvu.

Osim izostanka reprezentativnih podataka o vrijednosnim orijentacijama građana Jugoslavije, u Županovljevim radovima ne nalazimo ni empirijski uvid u razine nejednakosti u jugoslavenskom društvu kasnih šezdesetih, kretanje ekonomske nejednakosti nakon Drugog svjetskog rata ili podatke koje bi jugoslavensko društvo tog vremena stavilo u komparativnu perspektivu. U tom smislu Tadić i Županov (1969) teorijski kontrastiraju jugoslavensko društvo s američkim bez posezanja za podacima koji bi im dali uvid u stvarna društvena kretanja u Jugoslaviji. Mnoge analize pokazuju da je taj period bio obilježen usporavanjem rasta, povećanom nezaposlenošću, rastom nejednakosti u prihodima (Bilandžić, 1978; Kuljić, 1981; Mrkšić, 1981; Flakierski, 1989) te socijalnim raslojavanjem (Mrkšić, 1981; Puljiz, 1996; Katunarić, 2011). Nadalje, masovne migracije stanovništva u gradove dovele su do urbane i industrijske prenapučenosti, zabilježen je i značajan odljev radnika u Zapadnu Europu,⁸ a sustav socijalnog osiguranja nije adekvatno odgovarao na socijalne probleme (Puljiz, 1996). U periodu 1964-1969, koji čini neposredni kon-

⁸ Procijenjeno je da je 1968. oko 400.000 radnika iz Jugoslavije radilo u Zapadnoj Europi (Kuljić, 1981).

tekst Županovljevih radova, značajno su porasle razlike u osobnim dohodcima, što se odrazilo i na rast dohodovne nejednakosti (Bilandžić, 1978; Mrkšić, 1981; Flakerski, 1989). Prema tome, izgledno je da su Županovljeva uvjerenja o rasprostranjenosti egalitarizma bila potaknuta društvenim reakcijama na rastuće nejednakosti, odnosno zahtjevima za pravednijom raspodjelom koji obično jačaju u periodima društvenog raslojavanja. I zaista, u tekstu "Egalitarizam i industrijalizam" on spominje studentske demonstracije 1968. godine i zahtjeve za jednakim plaćama,⁹ ali i činjenicu da su iste godine neke banke i poduzeća značajno podigli osobne dohotke, što je naišlo na društveno neodobranje i sankcije. Prema Bilandžiću, jedan od rezultata gospodarske reforme 1965. bilo je značajno jačanje financijskih i ekonomskih centara moći, za koje se smatralo da "mogu povući društvo prema obnavljanju kapital-odnosa" (1978: 397). Krajem šezdesetih "upravljačke grupe u bankarstvu, spoljnoj trgovini, državnim službama i ekonomski najmoćnijim privrednim organizacijama formiraju elitni dio gornjeg sloja u pogledu svih važnijih dimenzija materijalnog položaja" (Mrkšić, 1981: 47). Osnaženoj ekonomskoj eliti bila je u interesu daljnja liberalizacija, s čime su se dobro slagale i Županovljeve teze o egalitarizmu kao prepreci društvenom razvoju.

Slabosti empirijskih i teorijskih uporišta teze o radikalnom egalitarizmu

Središnje empirijsko uporište Županovljeve teze o radikalnom egalitarizmu jest tekst "Ekonomске aspiracije i društvena norma egalitarnosti" (1969), koji je Županov objavio s Darinkom Tadić. Tekst donosi rezultate istraživanja o kretanjima aspiracija o osobnom dohotku među zaposlenicima, koje je provedeno 1966. godine u deset poduzeća u "jednom industrijskom centru u Hrvatskoj" (1969: 281). Autori polaze od pretpostavke da na aspiracije djeluju različiti faktori, uključujući i društvenu vrijednost egalitarizma.¹⁰ Tadić i Županov analiziraju aspiracije vezane uz osobni dohodak radnika i njihove stavove o poželjnoj razini razlike u dohodcima. Iako tezu kako egalitarna norma utječe na aspiracije o dohotku ne uspijevaju em-

⁹ Prema Bilandžiću (1978), jedna od parola studentskih demonstracija 1968. bila je "Nećemo restauraciju kapitalizma".

¹⁰ Sam nacrt istraživanja, izbor instrumenata za analizu, kao i izvođenje zaključaka iz nalaza imaju značajne slabosti. Iako rad donosi rezultate istraživanja, sam anketni instrument nije pridodan tekstu, kao ni informacije o valjanosti korištenih čestica (mjere li ono što bi trebale mjeriti). Za ilustraciju, ispitanici u anketi pitani su za stavove o poželjnoj razini zarade vezano uz konkretnu situaciju u danom poduzeću ("Koliko bi po Vašem mišljenju smjela iznositi najniža / najveća zarada u Vašem poduzeću", 1969: 285). Ti konkretni novčani iznosi zatim su preračunavani u poželjne omjere razlika u dohotku, odnosno tumačeni kao zastupljenost "društvene vrednote egalitarnosti". Navedeni primjer izdvajam jer se radi o fundamentalnom elementu analize iz koje proizlaze dalekosežni zaključci. No, budući da identificirane slabosti Županovljeve teze o egalitarizmu proizlaze prvenstveno iz neopravdanih generalizacija, ostavljam po strani metodološke probleme.

pirijski dokazati,¹¹ autori tvrde kako je društvena norma egalitarnosti kao element implicitne kulture snažno prisutna u cjelokupnom jugoslavenskom društvu, pritom dalekosežno generalizirajući nalaze istraživanja provedenog u jednom gradu. Sve što imamo jest uvjerenje autora da egalitarizam umanjuje aspiracije radnika te da to ima negativne posljedice na produktivnost, a time i na razvoj općenito. Nemamo empirijske dokaze, a ne znamo dovoljno ni o ishodištima egalitarizma ni o njegovim manifestacijama u jugoslavenskom društvu. Dok valjanije empirijske osnove neće biti ni u kasnijim radovima, za bolje razumijevanje teorijskih premisa o izvorima egalitarizma, kao i razlozima njegove nekompatibilnosti s razvojem, treba čitati najutjecajniji Županovljev tekst, "Egalitarizam i industrijalizam" (1969b).¹²

U tom tekstu, citirajući Edwarda F. Denisona (1967) koji zaostajanje Europe za Amerikom pripisuje "sveopćoj neefikasnosti Europe", Županov konstatira da za Jugoslaviju nema odgovarajućih studija, no da "nećemo mnogo pogriješiti ako pretpostavimo da značenje rezidualnih faktora u našem zaostajanju za Europom nije manje od važnosti tih faktora u zaostajanju Europe za Amerikom" (1987: 28). Županov je impresioniran racionalnim i funkcionalnim vrijednostima američkog društva, koje "omogućuju ono fascinantno udruživanje znanja s drugim faktorima proizvodnje" (1987: 29). Nasuprot tome, normativno-vrijednosni kompleks jugoslavenskog društva određuje dominantna vrijednost egalitarizma. Ovdje Županov dodatno utvrđuje dalekosežnu generalizaciju svojih teza, izvedenih iz anketnih istraživanja poduzeća, iznoseći tvrdnje s pretenzijom na njihovo opće važenje za jugoslavensko društvo. Osim toga, vrijedi skrenuti pozornost na činjenicu da u svojim empirijskim istraživanjima nije analizirao učinke dohodovne nejednakosti na produktivnost firmi ili industrija, o čemu zapravo teoretizira kad navodi da je egalitarizam prepreka razvoju, nego je pokušao utvrditi utjecaj norme egalitarnosti na individualne aspiracije vezane uz dohodak, koji u istraživanju iz 1969. godine nije uspio dokazati. Bez obzira na to, on tu tezu dalje prenosi, generalizira na razinu čitavog jugoslavenskog društva i tvrdi kako egalitarizam predstavlja prepreku razvoju, te nastavlja tvrditi isto i za hrvatsko društvo sve do devedesetih godina.

U postuliranju egalitarizma kao temeljne društvene vrijednosti Županov se oslanja na nalaze Rihtman-Auguštin (1968) iz analize programskih dokumenata Partije¹³,

¹¹ Tu činjenicu konstatiraju sami autori: "Čini se, dakle, da empirički podaci ne potvrđuju hipotezu društvene vrednote egalitarnosti a to znači ni glavnu hipotezu ovog rada: da je društvena norma egalitarnosti glavna determinanta nivoa aspiracija" (1969: 297). Te također u zaključku: "Međutim, nije uspjelo da se odlučujuće djelovanje norme egalitarnosti direktno dokaže" (1969: 299).

¹² U nastavku analize citiram verziju teksta objavljenu 1987, drugo izdanje zbornika *Sociologija i samoupravljanje*.

¹³ Kao što navodi Sekulić (2012), Dunja Rihtman-Auguštin bila je bliska Županovljeva suradnica, iz čijeg je rada posuđivao antropološke temelje svoje teorije egalitarizma. Rihtman-Auguštin je u

koje podvrgava nizu upitnih teorijskih postupaka izvođenja zaključaka. Njena je analiza ukazivala da jugoslavensko društvo karakteriziraju vrijednosti solidarnosti, ravnopravnosti, jednakosti, efikasnosti i znanja. Ovdje je bitno napomenuti da stranački programski dokumenti predstavljaju diskurzivne lokacije deklaratornog formuliranja ideoloških postulata, o čemu se mora voditi računa u interpretaciji. Odnosno, podaci o vrijednostima koje su deklarirane u službenim dokumentima ne bi se smjeli uzimati kao valjani pokazatelji stvarnih društvenih vrijednosti, osobito stoga što nema drugih izvora i vrsta podataka. Županov to zna¹⁴, ali ne uzima u obzir, nego se upušta u deduktivnu akrobaciju postavljanjem dvaju uvjeta za određivanje dominantnosti neke društvene vrijednosti. Da bi se neku društvenu vrijednost odredilo kao dominantnu, ona, prema njegovu mišljenju, mora imati eksplicitnu i implicitnu dimenziju te mora biti univerzalistička, a ne partikularistička. Za te uvjete ne navodi izvore niti ih teorijski utemeljuje. Primjenom prvog kriterija, kaže Županov, isključeni su efikasnost i znanje jer predstavljaju samo eksplicitne, no ne i implicitne vrednote,¹⁵ s tim da taj sud niti izvodi teorijski niti potkrepljuje empirijskim podacima. U drugom koraku isključuje solidarnost i ravnopravnost jer ih u implicitnoj dimenziji smatra partikularističkim vrednotama koje se odnose samo na pripadnike vlastite grupe. Kao i u prvom slučaju, te sudove niti logički izvodi niti empirijski dokazuje. Osim toga, u izvođenju argumenta ispušta iz vida da mu polazište čini analiza programskih dokumenata, a ne anketni ili drugi podaci koji bi ukazivali na ponašanje ili normativne stavove. Primjenom navedenih dvaju uvjeta ostaje mu egalitarizam kao dominantna društvena vrijednost, koja se na individualnoj razini susreće s dominantnom vrijednošću osobnog probitka i bogaćenja. U srazu individualnih vrijednosti konzumerizma i društvene vrijednosti egalitarizma potonji odnosi pobjedu, tvrdi Županov pozivajući se na analizu s Tadić gdje zapravo nije dokazao da egalitarna norma umanjuje dohodovne aspiracije.

Nakon što je na navedeni način “utvrdio” dominantni status egalitarne vrijednosti, Županov se u ostatku teksta posvećuje razlaganju nepodudarnosti između

nizu radova iz sedamdesetih razvijala antropološki okvir za razumijevanje ekonomskog ponašanja. Osim toga, oslanjao se i na rad Pavla Novosela o karakteristikama predindustrijskog mentaliteta, što ukazuje da su analize egalitarizma bile prisutne u antropološkim, sociološkim i socijalnopsihološkim studijama tog vremena.

¹⁴ U polemici s Hrvojem Šošićem on ga prekorava što se programskim deklaracijama stranke koristi da bi dokazivao slobodu medija: “Ali programski stavovi nisu faktualne izjave: oni govore o poželjnom stanju (ciljevima) koje tek treba ostvariti. Zanimljivo je da dr. Šošić poistovjećuje programske izjave s faktičnim stanjem medijskih sloboda na potpuno isti način kao što su prije četrdeset godina komunisti pomoću programskih stavova i zakonskih odredbi dokazivali da je u Jugoslaviji ostvareno ‘savršeno’ radničko samoupravljanje” (1995: 208).

¹⁵ U tekstu Tadić i Županova (1969) nalazimo definiciju iz Krech, Crutchfield i Ballacheya (1962) prema kojoj bismo eksplicitnu vrednotu mogli povezati s ponašanjem, a implicitnu s vjerovanjem i pretpostavkama.

egalitarizma i industrijalizma te razvoju ideje o egalitarnom sindromu. Kada postavlja razliku između jednakosti šansi koja karakterizira američko društvo i jednakosti ishoda koja karakterizira jugoslavensko društvo, Županov je svjestan da te tvrdnje treba empirijski potkrijepiti. Budući da se radi o temeljnoj pretpostavci njegova rada, sam konstatira da bi tu "pretpostavku trebalo i dokazati" (1987: 39). No, "takva su istraživanja kod nas malobrojna, pa nam njihovi rezultati ne omogućuju verifikaciju navedene pretpostavke" (1987: 39). Suočen s tim preprekama, Županov poseže za rezultatima ankete provedene među članovima Saveza komunista iz nekoliko poduzeća u Zagrebu, koje povezuje s rezultatima drugih postojećih anketa provedenih na razini poduzeća, "premda ti podaci nisu usporedivi" (1987: 44). Upozorava na probleme usporedivosti i kaže kako bi bilo "isuviše smjelo izvesti zaključak da je kod članova SK u nemanualnim zanimanjima dublje usađena koncepcija egalitarne alokacije ekonomskih dobara nego u cjelokupnoj zaposlenoj populaciji" (1987: 45), ali ipak smatra da je pronašao potvrdu da "u jugoslavenskom društvu prevladava koncepcija egalitarne alokacije ekonomskih dobara bez obzira na distribuciju položaja" te da njegova hipoteza nije "puka spekulativna konstrukcija" (1987: 45). Ne treba posebno isticati koliko su ti zaključci slabi jer nisu izvedeni iz istraživanja na reprezentativnom uzroku jugoslavenskog društva i jer ne donose usporedive rezultate. Kao i prije, tanke empirijske osnove ne priječe Županova u dalekosežnim generalizacijama o vrijednosnim karakteristikama čitavog jugoslavenskog društva.

Županov teoretizira egalitarni sindrom kao splet vrijednosnih orijentacija koje su normativne prepreke uspješnoj modernizaciji jugoslavenskog društva. Prva od sedam komponenti je tzv. perspektiva ograničenog dobra, pojam koji je Županov preuzeo od Georgea M. Fostera (1965), renomiranog američkog antropologa, najvjerojatnije posredstvom svoje bliske suradnice Rihtman-Augustin, iz čijeg je rada posuđivao antropološke temelje svoje teorije egalitarizma (Sekulić, 2012). U perspektivi ograničenog dobra pojedinci u seljačkim zajednicama doživljavaju količinu poželjnih dobara ograničenom, što ih vodi stavu prema kojem "ako jednom ne omrkne, drugom ne svane" (1987: 47). Svako poboljšanje statusa jednog člana zajednice ide nauštrb drugoga, što ugrožava koheziju i opstanak zajednice, pa se diferencijacija nastoji spriječiti redistribucijom. U kasnijim verzijama teksta o egalitarizmu i industrijalizaciji tu Fosterovu tezu potkrepljuje i radom američkog političkog sociologa Barringtona Moorea (1966), koji je također ukazivao na povremenu preraspodjelu zajedničkih resursa u agrarnim društvima.

Nadalje, Županov se oslanja na Gerharda Lenskog (1966) u elaboraciji sljedeće komponente egalitarnog sindroma, redistributivne etike, koja je navodno vezana uz predindustrijska društva gdje postoji oskudica hrane i drugih osnovnih resursa. Dok se na razini zajednica redistributivna etika institucionalizira kroz običaje davanja, ceremonijalne potrošnje, proslava i slično, u modernim društvima jedina in-

stitucija koja može preuzeti redistributivnu ulogu je država. Dosljedno liberalnom tumačenju, Županov ulogu države kao redistributivnog mehanizma tumači negativno, s tim da je usklađuje s teorijom samoupravljanja naglašavajući da ona pretpostavlja centralizaciju moći, birokratizaciju i u konačnici dominaciju političke substrukture u društvu. Ovdje je također bitno spomenuti kako Županov temelji ključne komponente radikalnog egalitarizma u antropologiji agrarnog društva, tretirajući ga kao atavizam predmoderne, a ne razmatra egalitarizam kao konstitutivni element modernizacije, kako ga vidi socijalistička ideologija transformacije društva u Jugoslaviji (Fanuko, 2005).

Ostale komponente egalitarnog sindroma imaju tanko ili nikakvo znanstveno uporište. U njihovoj elaboraciji Županov se često poziva na medijske napise svoga vremena, izvodi ih kroz neku vrst kolaža zdravorazumskih pretpostavki i teza iz literature, ne nastojeći ih sustavno empirijski potkrijepiti. Tako komponentu “opsesije o privatniku” pripisuje tekstu izvjesnog Bajeca u novinama *Borba* iz srpnja 1969. godine. Opsesija o privatniku sastoji se od osuđivanja neopravdanog bogaćenja, fokusa na državnu kontrolu te antipoduzetničkog mentaliteta. Županov je direktno veže uz egalitarizam te tvrdi kako “poduzetničko ponašanje obara jednu od temeljnih ideja egalitarne koncepcije: ideju o jednakim sposobnostima” (1987: 53) i predstavlja prijetnju time što razotkriva neefikasnost u radnim organizacijama. Tu je i komponenta antiprofesionalizma, odnosno negativnog stava prema profesionalnom znanju i autonomnim profesijama poput medicine i prava. Taj se simptom prema Županovu očituje u osporavanju autonomne sfere stručnog rada, ublažavanju kriterija za pristup profesiji, ukidanju privatne prakse i slično. Doduše, Županov napominje da se u njegovo vrijeme značajno ističe potreba za stručnjacima i znanstvenim pristupom, kao i činjenica da važnost diplome nesumnjivo raste, no te tendencije označava deklaratornim i, iako “o svemu tome nema gotovo nikakvih sistematskih podataka” (1987: 58), tvrdi da jugoslavensko društvo proizvodi stručnjake koji ne poznaju struku niti imaju osjećaj osobne odgovornosti.

Rasprava o statusu stručnog znanja vodi Županova u izlaganje zadnjih dviju komponenata egalitarnog sindroma: intelektualne uravnilovke i antiintelektualizma. Pojam intelektualne uravnilovke preuzima od Lajoša Tota, također iz novina *Borba*, koji je definira kao “oličenje duha osrednjosti” koji onemogućava duh stvaralaštva, odnosno manifestira se kao antipoduzetništvo te antiinovatorstvo i antikreativnost. O antipoduzetništvu “nemamo sistemskih podataka”, a “još manje podataka imamo o antiinovatorskom stavu” (1987: 59). Dapače, Županov kaže da je u društvu prilično rasprostranjeno uvjerenje da inovacija ima i previše, ali on ih odbacuje kao birokratske. To ga vodi ka zadnjoj dimenziji egalitarnog sindroma – općem antiintelektualizmu, podcjenjivanju intelektualnog rada i negativnom stavu prema intelektualcima. O toj temi “potpuno nedostaju studije (...) koje bi nam dale makar i polaznu osnovu za zaključivanje o tome kako se u jugoslavenskom društvu

valoriziraju različite podvrste intelektualnog rada" (1987: 65). No, kao i ranije, to Županovu ne predstavlja prepreku da ustanovi antiintelektualizam kao konstitutivnu dimenziju egalitarnog sindroma u Jugoslaviji.

Nadalje, upotrebom pojma "sindrom" implicira da navedene vrijednosne komponente čine svojevrsni klaster simptoma, no tu tvrdnju ne podvrgava empirijskoj provjeri. Bernik 1989. godine navodi kako u "jugoslavenskoj sociologiji ne postoje sistematske analize bilo teorijske koherentnosti bilo empirijske valjanosti koncepta egalitarnog sindroma" (1989: 428), a meni ostaje ustvrditi kako se ni 2015. godine situacija nije promijenila. Ako i ostavimo po strani valjanost koncepta sindroma, ostaje nam teorijska i empirijska neutemeljenost njegovih komponenti. Navedeni se elementi čitaju više kao lista pritužbi za koje je nesumnjivo moguće pronaći anegdotalne potvrde i koje donekle korespondiraju s iskustvom života u Jugoslaviji, jer bi inače bilo teško objasniti njihov utjecaj. Da je elaboracija egalitarnog sindroma "na razini boljeg žurnalizma", spominje i Fanuko (2005), ali zatim tvrdi da je to kriv dojam jer se zapravo radi o egzemplarnim slučajevima, svojevrsnim paradigmatskim momentima. Moja se pak analiza podudara s Bernikovom ocjenom. Čak i da prihvatimo njihovo postojanje, iz Županovljevih radova ne znamo jesu li te norme bile izražene, jesu li bile međusobno povezane, uz koje su se društvene grupe vezale te kakav je bio njihov utjecaj na društvene procese.

Nadalje, budući da bi se moglo smatrati kako je prestrogo od Županovljeva rada iz kasnih šezdesetih zahtijevati današnje standarde empirijske i teorijske rigoroznosti, važno je istaknuti da je on tezu o egalitarnom sindromu u gotovo neizmijenjenoj formi prenosio do sredine devedesetih godina. Skraćenu verziju originalnog teksta iz 1969. objavio je 1993. u časopisu *Erasmus* i zatim 1995. u knjizi *Poslije potopa*. U toj je verziji izbacio velik dio izvora za svoje tvrdnje i izložio pojednostavljenu verziju teze o egalitarnom sindromu, ali – bez obzira na radikalno promijenjen kontekst političke i ekonomske transformacije – nije unio nove elemente analize niti je proveo nova istraživanja. Veći naglasak jedino stavlja na socijetalnu vrijednost autoritarnosti koja, po njegovu mišljenju, u Hrvatskoj devedesetih jača, a što empirijski potkrepljuje istraživanjem provedenim u dvije ženske srednje škole u Beogradu i Kragujevcu 1973. godine. Što se tiče radikalnog egalitarizma, ta vrednota "ne samo što nije oslabila već je, naprotiv, snažno ojačala", tada još jednom bez empirijskog utemeljenja tvrdi Županov (1995: 155).

Jugoslavija kao slučaj "devijantne" modernizacije

Prema Županovu, u svim društvima postoji *homo oeconomicus*, jer svatko je gonjen svojim "osobnim ekonomskim interesom", ali se tom interesu u slučaju Jugoslavije ispriječila norma egalitarnosti. Kad bismo pojednostavili do kraja, rekli bismo: ekonomski zakoni bi djelovali, da nije kulture. U komunističkoj je Hrvatskoj posti-

gnuta svojevrsna “materijalna” modernizacija: urbanizacija, nova podjela rada, rast obrazovanosti, industrijska stratifikacija, rast životnog standarda (Županov 1995: 168), ali je “politička kultura bila i ostala mješavina seljačkog egalitarizma i plemenskog autoritarizma” (*ibid.*: 57). S takvim vrijednosnim sustavom “cjelokupni se socijalistički projekt može shvatiti kao velika povijesna aberacija na putu modernizacije” (*ibid.*: 171), odnosno kao “debakl komunističke (polu)modernizacije” (*ibid.*: 155).

Industrijalizam¹⁶ – odnosno modernizacija – prema Županovu se temelji na pretpostavkama koje su oprečne komponentama egalitarnog sindroma: odbacuje perspektivu ograničenog dobra, naglašava akvizitivnu etiku, pretpostavlja neobuzdane individualne aspiracije kao pokretačku snagu ekonomije, potiče poduzetništvo i osobnu inicijativu, naglašava profesionalizaciju, kreativne potencijale i intelektualni rad. Prema tome, “disfunkcionalnost egalitarnog sindroma čini se da je izvan svake sumnje” (1987: 70). Iako u ovom radu nema prostora za potpuniji tretman pitanja jednakosti, vrijedi ukazati na zanimljiv aspekt Županovljeva tretmana tog pojma. Naime, oslanjajući se na američku liberalnu teoriju, Županov preuzima ekonomističku koncepciju jednakosti. U liberalnoj se teoriji pitanja jednakosti rješavaju (ograničenom) državnom redistribucijom, dok slobode pripadaju osobnoj sferi – u obliku potrošačkog ponašanja, osobnih izbora i izričaja (Brown, 1995). Na tom tragu, Županovljeva teza o radikalnom egalitarizmu implicira privatnu potrošačku sferu (jer čemu inače aspiracije o dohotku?), pretpostavljamo kao prostor slobode, dok jednakost razumije kroz ekonomski status. Tim potezom uklanja iz vida kako pitanja političkih sloboda, tako i pitanja nejednakosti koje nastaju kao ishodi političkih i društvenih praksi dominacije.

Osamdesetih se godina Županov indirektno ipak dotiče pitanja sloboda kada formulira drugi izvor egalitarizma u tzv. klasnom kompromisu koji pruža aktivan otpor modernizaciji (1987). Radi se o “koaliciji nejednakih” između političke elite i fizičkog radništva, pri čemu radnici prihvaćaju službenu ideologiju (što uključuje valjda i ograničene političke slobode), a elita prihvaća vrijednosni kôd radikalnog egalitarizma. Zauzvrat radnici dobivaju sigurnost, a elita politički legitimitet i kontrolu (1983, 1987). “Ta koalicija leži u osnovi stabilnosti društvenog sistema, ona cementira status quo koji je toliko karakterističan za naše društvo” (1987: 141), a

¹⁶ Industrijalizam je kod Županova sinonim za moderno razvijeno društvo, ekvivalent onoga što su u Americi sociolozi prozvali periodom fordizma. U njegovim radovima nakon 1990. godine industrijalizam postaje sinonim za tržišnu ekonomiju, odnosno zamijenjen je tim pojmom. U knjizi *Poslije potopa*, komentirajući svoj rad iz šezdesetih godina, to i izriječno kaže: “težište stavljam na katetu tradicionalizam – industrijalizam, pri čemu ne ističem da industrijalizam znači kapitalizam (jer u to vrijeme, čak i među zapadnim znanstvenicima, prevladava mišljenje da je industrijalizam moguć i u socijalističkoj verziji)” (1995: 8).

ujedno formira glavnu prepreku društvenom razvoju. Tu se radi o klasičnoj liberalnoj postavci koja slobodu i jednakost postavlja u obrnuto proporcionalan odnos, svojevrsnu "Phillipsovu krivulju političke filozofije" (Brown, 1995), gdje više jednakosti nužno znači manje slobode. Na tom se tragu često postavlja dihotomija između zapadnih kapitalističkih režima i istočnih socijalističkih režima, gdje prvi stoje za političku slobodu, ali ekonomsku nejednakost, dok drugi ekonomsku sigurnost plaćaju političkom neslobodom (Dolenc i Žitko, 2013).

Županovljeva teza o klasnom kompromisu predstavlja ranu formulaciju utjecajne teze u domaćim društvenim znanostima o modernizaciji u Jugoslaviji kao na neki način posebnoj, odnosno devijantnoj. U izvedenici teze o *homo oeconomicusu* koji je sputan normom egalitarnosti, inače neupitno konvergentan proces modernizacije u Jugoslaviji doveden je u pitanje zbog službene ideologije egalitarizma. S takvim pak vrijednosnim kôdom socijalistička se modernizacija pokazala kao "tek polumodernizacija" (Županov 1995: 10). Stvorena je kultura koja "onemogućuje priključak modernom svijetu, stvoren je socio-kulturni sustav koji je inkompatibilan s modernim ekonomskim razvojem" (*ibid.*: 64).

Navedena Županovljeva teza o "onemogućenoj" modernizaciji permutira u hrvatskoj i srpskoj sociologiji sve do danas te blisko korespondira s pretpostavkama teoretičara postkomunističke tranzicije, čime dobivamo još jedan dio objašnjenja Županovljeva utjecaja nakon 1990-ih. Tako na primjer u analizi srpskog društva Latinka Perović (1996, 2006) razvija tezu o modernizaciji bez modernosti, gdje su se, po njenu mišljenju, dogodile industrijalizacija, urbanizacija i širenje obrazovanja, ali materijalni razvoj nije donio prateće individualne vrijednosne orijentacije kakve nalazimo u zapadnim demokracijama. Mladen Lazić (2004, 2005, 2011) taj nesklad naziva normativnom vrijednosnom disonancom. Po njegovu mišljenju, u Srbiji krajem dvadesetog stoljeća su-postoje vrijednosti kolektivismu i individualizmu, egalitarizma i zagovora tržišta kao mehanizma alokacije. Budući da se radi o kontradikcijama u osobinama društvenih odnosa, te su ambivalencije ugrađene i u individualne vrijednosne orijentacije. Oslanjajući se na teoriju Ulricha Becka, Tomić-Koludrović i Petrić (2007) tvrde da se u Hrvatskoj paralelno odvijaju prva i druga modernizacija, odnosno elementi uspostave industrijskog i postindustrijskog društva istovremeno. Verziju tog argumenta nalazimo i kod Ivana Rogića (2000, 2001), koji drugu modernizaciju u socijalističkoj Jugoslaviji naziva "paradoksalnom". Samoupravljački model uređenja društva opisuje kao "vrstu demokracije pod totalitarnim nadzorom" (2000: 496), društvom koje je deklaratorno egalitarno, no u biti rentijersko. Slično raspravlja i Zrinščak (2002), rabeći pojam devijantne modernizacije.

Ovdje je teško ne primijetiti da teza o devijantnoj modernizaciji izgleda kao izvedenica spomenute "anomijске hipoteze" na kojoj je "apsolvirala sociologija u drugoj Jugoslaviji" (Katunarić, 2011). Kao i kod tematiziranja raskoraka između

zamišljenog i stvarnog funkcioniranja sistema samoupravljanja, opet se identificira rascjep između toga kakva bi modernizacija trebala biti (odnosno kakvom se zamišlja da jest “na Zapadu”) i njenih opaženih karakteristika u našem društvu. Istovremeno, takvo rasuđivanje veže teze o devijantnoj modernizaciji uz analitičare tranzicije koji podrazumijevaju neku verziju “kraja povijesti” (cf. Fukuyama), odnosno hipotezu o globalnoj konvergenciji prema jedinstvenom i univerzalnom zapadnom modelu moderniteta (Arnason, 2000). Strelovita ekspanzija literature o postkomunističkoj tranziciji početkom devedesetih rehabilitirala je stare premise modernizacijske teorije (Blokker, 2005), zanemarujući činjenicu da je ona još sedamdesetih godina prošla svojevrsnu kritičku reevaluaciju. Unutar tranzitologije komunistički se period u Istočnoj Europi tretirao gotovo isključivo kao izvor patologija (Blokker, 2005). Nasljeđe komunističkog perioda u tom se smislu vidi kao disfunkcionalna razvojna putanja koja proizvodi mentalitete koji nisu prilagođeni tržišnom funkcioniranju (Arnason, 2000), čime su postavke domaće sociologije o devijantnosti jugoslavenske putanje modernizacije dobile novu potvrdu u tranzitološkoj literaturi devedesetih godina. No, slijedeći Jakelić (2010), smatram važnim preispitati primjenu ideje modernosti koja je rezultat specifičnog zapadnoeuropskog iskustva u analizi jednog postsocijalističkog, poslijeratnog, istočnoeuropskog društva, osobito ako ta primjena rezultira svojevrsnom samonametnutom kolonijalnom pozicijom prema kojoj sebe vidimo kao neuspješne kopije zapadnog modela razvoja.

Nasuprot tome, suvremene koncepcije zastupaju ideju višestrukih moderniteta (Spohn, 2009) i napuštaju tezu o konvergenciji prema zapadnom modelu kapitalizma i demokracije (Eisenstadt, 2000). Višestruki moderniteti znače da procesi industrijalizacije, urbanizacije i tehnološkog razvoja mijenjaju sva društva, ali uvijek u specifičnim konstelacijama i s različitim ishodima (Jakelić, 2010). Takvo je poimanje analitički otvoreno jer podrazumijeva mogućnost različitih programa modernosti, čime implicitno nosi i kritiku zapadnoeuropskog modela kao ideala koji treba svuda implementirati. Unutar navedene koncepcije modernizacija se više ne konceptualizira kao jednosmjerni linearni proces prema određenom hegemonijskom sustavu (Pickles i Smith, 1998: 1), nego kao višestruko interpretabilan i otvoren proces gdje se pluralnost, raznolikost i sukobi uzimaju kao početne točke (Blokker, 2005). U kritičkim rekonceptualizacijama modernizacije koje ne podrazumijevaju kapitalizam i prihvaćanje tržišne logike društvene koordinacije vrijednost egalitarizma ne samo da ne predstavlja prepreku nego se može postaviti kao njen konstitutivni element, posebno u svjetlu globalnih ekoloških izazova i krize postojećeg ekonomskog modela.

Zaključak

U ovom sam radu pokušala ukazati na slaba empirijska i teorijska uporišta Županovljeve teze o radikalnom egalitarizmu kao prepreci razvoju, povijesno kontekstualizirati njegov rad u period socijalističke Jugoslavije kasnih šezdesetih te preispiti

tati tvrdnju o modernizaciji u Jugoslaviji kao devijantnoj. Fokus analize bio je na tri njegova teksta s kraja 1960-ih u kojima je razvio navedenu teoriju, a koju je zatim u više-manje nepromijenjenom obliku zagovarao sljedećih tridesetak godina.

Kontekstualizacija njegova rada u kasne šezdesete godine pokazala je kako je radio u periodu rehabilitacije sociologije kao društvene znanosti, kojoj je nakon perioda zabrane bio vraćen mandat empirijskog proučavanja društvene zbilje. Ključno, u kasnim šezdesetima već su se osjećali efekti ekonomske reforme započete 1965. godine, koju se smatra prijelomnom u razvoju društveno-ekonomskih odnosa u Jugoslaviji. U periodu rastuće nezaposlenosti i društvenog raslojavanja Županovljeve teze o pojedincu kao maksimizatoru vlastite koristi te poduzetniku koji nosi individualizirane rizike i nagrade predstavljale su dio liberalne reformske struje koja je rješenje ekonomskih problema vidjela u daljnjem širenju tržišnih odnosa. Osvjetljavanje liberalnih temelja njegove teorije pomaže objasniti zašto su njegove ideje doživjele reafirmaciju i značajan utjecaj nakon 1990. godine. U tranziciji prema liberalnoj demokraciji i kapitalizmu njegove su se teze našle u afirmativnom okružju, jer su utilitarizam, poduzetništvo i preuzimanje rizika u devedesetima "službeno" postali normativno poželjne vrijednosti hrvatskog društva, opjevane u brojnim strategijama i političkim programima.

Nadalje, na temelju predstavljene analize čini se fer ustvrditi kako teza o radikalnom egalitarizmu ima vrlo slabe empirijske osnove. Županov se empirijskim podacima koristio zanemarujući ograničenja nereprezentativnosti, neusporedivosti, dopuštenog doseg zaključivanja, pa i unutarnje valjanosti donošenja zaključaka. Osnovnu postavku o tome kako norma egalitarnosti umanjuje aspiracije radnika za dohotkom u samom istraživanju nije uspio dokazati, no u tom radu i svim kasnijim polazi upravo od te pretpostavke. Svoje teze nije temeljio ni na jednom istraživanju o utjecaju norme egalitarizma na produktivnost, efikasnost ili bilo koji drugi ekonomski pokazatelj uspješnosti poduzeća, što bi bila osnovna pretpostavka za tvrdnju da egalitarizam predstavlja prepreku ekonomskom razvoju. Na kraju, postuliranje egalitarnog "sindroma" najslabiji je dio njegove teorije, koji ne samo da nema empirijska uporišta nego nije ni teorijski obranjiv u formi u kojoj ga on iznosi. Osim što tezu o egalitarizmu jugoslavenskog društva ne temelji na reprezentativnim podacima o vrijednostima i stavovima stanovništva, Županov se ne osvrće ni na agregatne statističke podatke o dohodovnoj nejednakosti u Jugoslaviji. U njegovim radovima nema spomena o razinama dohotka, o tome postoji li trend rastuće ili padajuće nejednakosti, odnosno o tome kako Jugoslavija stoji u odnosu na druge zemlje, bilo zapadnog ili istočnog bloka. Već površan uvid u te podatke pokazuje kako je period kasnih šezdesetih bio obilježen rastućim nejednakostima, pa je plauzibilno pretpostaviti da su reakcije na društveno raslojavanje i zahtjevi za pravednijom redistribucijom utjecali na Županovljevo uvjerenje kako je egalitarizam dominantna društvena vrijednost.

Pored ukazivanja na empirijske i teorijske slabosti Županovljevih teza o egalitarizmu, na kraju sam se kritički osvrnula na njegovu koncepciju modernizacije. Pokušala sam pokazati da utjecajna teza o modernizaciji u Jugoslaviji kao devijantnoj predstavlja makrosociološku formulaciju Županovljeve temeljne teze o *homo oeconomicusu* čije su potencijalno neograničene aspiracije sputane normom egalitarnosti. Na tragu “anomijne hipoteze” koja čini čestu kognitivnu matricu u domaćoj sociologiji, prema tezi o devijantnoj modernizaciji pretpostavljeni društveni proces modernizacije se u Jugoslaviji (u kasnijim tekstovima u Hrvatskoj) ne odvija po planu, jer nailazi na kulturološke obrasce koji mu pružaju otpor – bili to atavizmi tradicionalnog društva ili “komunističko iskustvo”. Osim što se time ideal-tip zapadnog modela razvoja neopravdano rabi kao normativna pretpostavka naspram koje stvarnost pokazuje aberacije, razumijevanje jugoslavenske modernizacije kao neuspjele kod Županova i drugih domaćih autora također podrazumijeva konvergenciju svih društava prema kapitalističkom modelu razvoja. Ta je pozicija teorijski osporena iz perspektive višestruke modernizacije, a politički se danas nosi s brojnim izazovima u suvremenim demokracijama.

LITERATURA

- Arnason, Johann P. 2000. Designs and Destinies: Making Sense of Post-Communism. *Thesis Eleven* (63): 89-97.
- Baloban, Josip. 2005. *U potrazi za identitetom: Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Golden marketing. Zagreb.
- Bernik, Ivan. 1989. Functions of egalitarianism in Yugoslav society. *Praxis international* (9), 4: 425-445.
- Bilandžić, Dušan. 1978. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi*. Školska knjiga. Zagreb.
- Blokker, Paul. 2005. Post-Communist Modernization, Transition Studies, and Diversity in Europe. *European Journal of Social Theory* (8), 4: 503-525.
- Brown, Wendy. 1995. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton University Press. Princeton.
- Burić, Ivan. 2010. *Nacija zaduženih: Od komunističkog pakla do potrošačkog kapitalizma*. Jesenski i Turk. Zagreb.
- Cipek, Tihomir. 2000. Kraljevina SHS – ancien regime. u: Fleck, H. G. i Graovac, I. (ur.): *Dijalog povjesničara/istoričara 2*. Centar za politološka istraživanja. Zagreb: 291-303.
- Črpić, Gordan. 2011. Mogućnosti i poteškoće modernizacije hrvatskog društva u perspektivi Mardešića, Rogića i Županova. *Nova prisutnost* (9), 2: 375-390.

- Črpić, Gordan i Strika, Melanija. 2004. Nacrt za istraživanje solidarnosti u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra* (74), 2: 477-491.
- Davis, Kingsley i Moore, Wilbert E. 1945. Some Principles of Stratification. *American Sociological Review* (10), 2: 242-249.
- Denison, Edward Fulton. 1967. *Why Growth Rates Differ*. The Brookings Institution. Washington D.C.
- Dolenc, Danijela i Žitko, Mislav. 2013. Ostrom and Horvat: Identifying Principles of a Socialist Governmentality, *Grupa 22 Working Paper*. <http://www.grupa22.hr/wp-content/uploads/2013/07/Dolenc-Zitko-Working-Paper-2013.pdf> Datum pristupa: 15. travnja 2014.
- Eisenstadt, Shmuel Noah. 2000. Multiple modernities. *Daedalus*, 129: 1-29.
- Fanuko, Nenad. 2005. Prirodni tokovi društva i uzbudljiva lakoća teorije: u počast profesoru Josipu Županovu. *Revija za sociologiju* (36), 3-4: 129-139.
- Flakierski, Henryk. 1989. *The Economic System and Income Distribution in Yugoslavia*. M.E. Sharpe. New York i London.
- Foster, George M. 1965. Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist* (67), 2: 293-315.
- Horvat, Branko. 1969. *Ogled o jugoslavenskom društvu*. Mladost. Zagreb.
- Jackson, Tim. 2009. *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. Earthscan. Abingdon.
- Jakelić, Slavica. 2010. Komentar na Predsjednički govor Inge Tomić-Koludrović na kongresu Hrvatskoga sociološkog društva 2009. *Revija za sociologiju* (40), 3: 325-329.
- Jović, Dejan. 2003. *Jugoslavija – država koja je odumrla*. Prometej. Zagreb.
- Katunarić, Vjeran. 2004. Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista. *Društvena istraživanja*, 69-70: 147-168.
- Katunarić, Vjeran. 2011. Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: O načinima legitimiranja društvenih nejednakosti. *Politička misao* (48), 3: 11-34.
- Kendrick, John. 1993. In memoriam Edward F. Denison 1915-1992. *Review of Income and Wealth* (39), 1: 117-119.
- Klingemann, Hans-Dieter, Fuchs, Dieter i Zielonka, Jan. 2006. *Democracy and political culture in Eastern Europe*. Routledge. London.
- Korać, Veljko. 1962. *Marks i savremena sociologija*. BIGZ. Beograd.
- Krleža, Miroslav. 1963. Sociologija i socijalizam. *Eseji IV*. Mladost. Zagreb.
- Kuljić, Todor. 1981. Evolucija shvatanja o klasnoj strukturi socijalističkog društva u glavnim političkim dokumentima SKJ od 1945. do 1975.g., u: Popović, Mihailo V., Mrkšić, Danilo i Kuljić, Todor (ur.): *Sociologija i društveni razvoj: Politika raspo-dele i ideologija*. Institut za sociološka istraživanja. Beograd.

- Lalić, Dražen. 2005. Osobit potpis Josipa Županova kao istraživača suvremenoga hrvatskog društva. *Revija za sociologiju* (36), 3-4: 141-148.
- Lazić, Mladen. 2004. Serbia: a Part of Both the East and the West? *Sociologija* (45), 3: 193-216.
- Lazić, Mladen. 2005. *Promene i otpori*. Filip Višnjić. Beograd.
- Lazić, Mladen. 2011. Postsocijalistička transformacija i restratifikacija u Srbiji. *Politička misao* (48), 3: 123-144.
- Lažnjak, Jasminka. 1998. Je li Hrvatska osuđena na tehnološki determinizam?, u: Polšek, Darko (ur.): *Vidljiva i nevidljiva akademija*. Biblioteka Zbornici Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb: 112-120.
- Lenski, Gerhard. 1966. *Power and Privilege*. McGraw. New York.
- Lipset, Seymour Martin. 1964. *The First New Nation – The United States in Historical and Comparative Perspective*. Heinemann. London.
- Maldini, Pero. 2006. Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Anali HPD-a* (2), 1: 81-103.
- Matković, Teo. 2003. Restrukturiranje rada? Transformacija strukture zaposlenosti. *Revija za socijalnu politiku* (10), 2: 161-184.
- Milanović, Branko. 2011. More or Less. *Finance and Development* (48), 3. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/09/milanovic.htm>. Datum pristupa: 15. travnja 2014.
- Mojić, Dušan. 2008. Radnička participacija danas: svetska iskustva i naša stvarnost. u: Mladenović, Ivica i Timotijević, Milena (ur.): *Izazovi i perspektive savremene levice u Srbiji*. Friedrich Ebert Stiftung. Beograd.
- Moore, Barrington. 1966. *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. Beacon Press. Boston.
- Mrkšić, Danilo. 1981. Politika raspodele i ekonomski položaj društvenih grupacija u Jugoslaviji, u: Popović, Mihailo V., Mrkšić, Danilo i Kuljić, Todor (ur.): *Politika raspodele i ideologija*. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Beograd.
- Perović, Latinka. 1996. The Flight from Modernization, u: Popov, Nebojša (ur.): *The Road To War in Serbia*. CEU Press. Budapest.
- Perović, Latinka. 2000. Modernizacija bez modernosti, u: *Ljudi, događaji i knjige*. Biblioteka Svedočanstva, Vol. 1. Helsinki Committee for Human Rights. Beograd.
- Perović, Latinka. 2006. Između anarhije i autokratije. Srpsko društvo na prelazima vekova (XIX-XXI). *Ogledi* (8). Beograd.
- Petković, Krešimir. 2010. A Political Scientist's Unintentional Experiment with Critical Policy Studies: How Journals Make Themselves Look Bad, web stranice časopisa *The Chronicle of Higher Education*. http://chronicle.com/items/biz/pdf/Petkovic_Experiment_with_CPS.pdf Datum pristupa: 15. travnja 2014.

- Pickles, John i Smith, Adrian. 1998. *Theorising Transition: The Political Economy of Post-Communist Transformations*. Routledge. London.
- Puljiz, Vlado. 1996. Trendovi u socijalnoj politici Hrvatske. *Revija za socijalnu politiku* (3), 3-4: 273-284.
- Relja, Renata, Galić, Branka i Despotović, Mirela. 2009. Položaj žena na tržištu rada grada Splita. *Sociologija i prostor* (185), 3: 217-239.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1968. *Vrijednosni aspekti organizacije rada*. Ekonomski institut. Zagreb.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1970. Tradicionalna kultura i suvremene vrijednosti. *Naše Teme* (21), 3: 26-46.
- Rogić, Ivan. 1992. Hrvatska i njezine regije. *Društvena istraživanja* (1), 1: 25-35.
- Rogić, Ivan. 2000. *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Rogić, Ivan. 2001. Tri hrvatske modernizacije i uloga elita, u: Čengić, Drago i Rogić, Ivan (ur.): *Upravljačke elite i modernizacija*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
- Rogić, Ivan. 2003. Znanstvena politika i modernizacija u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* (12), 1-2 [63-64]: 3-25.
- Schierup, Carl-Urlich. 2004. Nacionalističko buđenje i njegove globalne nepredvidljive posljedice. u: Hadžić, Miroslav (ur.): *Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika, posljedice*. Centar za civilno-vojne odnose. Beograd.
- Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije. 1958. Kultura. Beograd.
- Sekulić, Duško. 2012. Društveni okvir i vrijednosni sustav. *Revija za sociologiju* (42), 3: 231-275.
- Sekulić, Duško i Šporer, Željka. 2005. Josip Županov. Sociologija jednog života – život jedne sociologije. *Ekonomski pregled* (56), 3-4: 263-265.
- Sesardić, Neven. 1991. *Iz analitičke perspektive: ogleđi o filozofiji, znanosti i politici*. Sociološko društvo Hrvatske. Zagreb.
- Spohn, Willfried. 2009. Comparative Political Sociology, u: Landman, Todd i Robinson, Neil (ur.): *Sage Handbook of Comparative Politics*. Sage. London.
- Supek, Rudi. 1966. *Sociologija i socijalizam. Eseji*. Znanje. Zagreb.
- Šporer, Željka. 2006. Između profesionalizacije i ideologizacije – razvoj sociologije u nas. *Znanstveni skup Hrvatska sociologija – izazovi Bolonjskog procesa*, održano Zagreb, 24. veljače 2006.
- Šram, Zlatko. 2008. Ideologijska strukturiranost socijalnoekonomskih orijentacija. *Revija za socijalnu politiku* (15), 2: 209-223.
- Štulhofer, Aleksandar. 1997. Kulturna inercija i razvoj gospodarstva. *Erasmus*, 19: 64-70.

- Štulhofer, Aleksandar. 2000. *Nevidljiva ruka tranzicije: ogledi iz ekonomske sociologije*. Biblioteka razvoj i okoliš. Zagreb.
- Tadić, Darinka i Županov, Josip. 1969. Ekonomske aspiracije i društvena norma egalitarnosti. *Sociologija* (11), 2: 279-305.
- Tomić-Koludrović, Inga. 1996. Teorijska sociologija i postsocijalizam, u: Ivoš, Erma (ur.): *Teorijski izazovi i dileme: prilog sociologiji hrvatskog društva*. Filozofski fakultet. Zadar.
- Tomić-Koludrović, Inga. 2009. Pogled u budućnost: sociologija kao multiparadigmatička, reflektivna i javna znanost. *Revija za sociologiju* (40[39]), 3-4: 139-181.
- Tomić-Koludrović, Inga i Petrić, Mirko. 2007. Hrvatsko društvo – prije i tijekom tranzicije. *Društvena istraživanja* (16), 4-5[90-91]: 867-889.
- Vehovar, Urban. 2009. Od egalitarnega k blaginjskemu sindromu. Blaginja kot dejavnik konsolidacije politične ureditve v Republiki Sloveniji. *Teorija in praksa* (46), 5: 684-699.
- Vlada RH. 2006. *Strateški okvir za razvoj 2006-2013*.
- Vrcan, Srđan. 1997. Tranzicija, religija, crkva: poticaji za raspravu i razmišljanje. u: I. Grubišić (ur.): *Crkva i država u društvima u tranziciji*. Hrvatska akademska udruga. Split.
- Zrinščak, Siniša. 2002. Društveni razvoj u vrijednosnoj zamci. Sociologijski pogled na vrednote u hrvatskom društvu. *Bogoslovska smotra* (71), 2-3: 291-318.
- Županov, Josip. 1969a. *Samoupravljanje i društvena moć*. Naše teme. Zagreb.
- Županov, Josip. 1969b. Egalitarizam i industrijalizam. *Naše teme* (14), 2: 237-296.
- Županov, Josip. 1971. Samoupravljanje i društvena moć u radnoj organizaciji, u: *Industrijska sociologija*. Naše teme. Zagreb. Također otisnuto u časopisu *Moderna organizacija*, br. 6-7, 1971.
- Županov, Josip. 1983a. Znanje, društveni sistem i klasni interes. *Naše teme*, 7-8: 1048-1054.
- Županov, Josip. 1983b. *Marginalije o društvenoj krizi*. Globus. Zagreb.
- Županov, Josip. 1987. Radnička klasa i društvena stabilnost. *Sociologija i samoupravljanje*. Školska knjiga. Zagreb.
- Županov, Josip. 1987[1977]. *Sociologija i samoupravljanje*. Školska knjiga (II. dopunjeno izdanje). Zagreb.
- Županov, Josip. 1993. Dominantne vrijednosti hrvatskog društva. *Erasmus*, 2: 2-7.
- Županov, Josip. 1995. *Poslije potopa*. Globus. Zagreb.
- Županov, Josip. 2002. *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Županov, Josip. 2011. Hrvatsko društvo danas – kontinuitet i promjena. *Politička misao* (48), 3: 145-163.

Danijela Dolenc

JOSIP ŽUPANOV'S *EGALITARIAN SYNDROME*: A REAPPRAISAL

Summary

Josip Županov's thesis about the egalitarian syndrome as an obstacle to development is very influential across the social sciences in Croatia. This paper analyses the theoretical and empirical basis of Županov's work on radical egalitarianism from the late 1960s. He developed the theory in three key publications "The producer and risk" (1967), "Economic aspirations and the social norm of egalitarianism", which he published with Darinka Tadić (1969), and finally "Egalitarianism and industrialism" (1969), repeating it in his later work. The analysis reveals important weaknesses in the empirical foundations and theoretical inferences of Županov's thesis of radical egalitarianism. Secondly, contextualising his work into the late 1960s re-examines the widely held view about his work as critical of the regime, showing that his theses about the homo oeconomicus were part of a liberal reform wing that openly advocated market solutions at the time of his writing. Thirdly, his work is related to the concept of "deviant" modernization in Yugoslavia, which assumes that all societies converge to a capitalist model of development. This approach is criticised from the perspective of multiple modernities, according to which modernization is not a linear trajectory towards a hegemonic model, but an open ended process that necessarily takes shape in context-specific constellations.

Keywords: Egalitarianism, Josip Županov, Societal Values, Liberalism, Modernization

Kontakt: **Danijela Dolenc**, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb. Email: ddolenc@fpzg.hr